

bij Sedan (1870) tegen de Fransen en Corpus-Christi processies onder deze grootste gemene deler.

Op deze wat caleidoscopische manier ontstaat een goed beeld van het leven in elk van de steden in een tijd van grote veranderingen. Zeker een gewin voor wie zich door het levendige verhaal terug wil laten verplaatsen in een zo andere tijd die toch minder dan anderhalve eeuw geleden is. Wie het betoog met een meer academische insteek leest, zal zich steeds weer afvragen wat de meerwaarde van de literaire koepelbegrippen is en waarom juist deze aspecten van het stedelijke leven uitgelicht worden. Alles bij elkaar biedt Zimmer een detailrijk maar zeker niet overladen verhaal waarin de *couleur locale* van elke stad en de gebruikte archiefbronnen doorschemeren, zonder dat het een drammerig betoog over de subversiviteit van de burgers tegen de staat.

De canon van de Duitse geschiedenis en alomvattende duidingen als de *Sonderwegthese* zo losgezongen van de realiteit van het (stedelijke) leven en de historische bronnen dat Zimmer zichzelf en de lezer weer wil laten verrassen door beelden, percepties en ongerijmdheden uit de tijd zelf. Daarom gaat hij slechts zeer selectief in debat met de historiografie en is hij ook terughoudend met analyses die de bijzonderheden van de drie steden aan hun sociaaleconomische profiel of confessionele bevolkingsamenstelling vastnagelen. De prijs voor deze goed leesbare en subtiele schets van het stadsleven eind negentiende eeuw – toen veranderingen wel overal voelbaar waren, maar een eindresultaat voor niemand herkenbaar was – is een impressionistisch en soms wat meanderend betoog.

Desondanks, of misschien wel juist daarom, is Zimmers boek verfrissend en waardevol. Het signaleert de normalisering van de Duitse geschiedenis door begrippen als “vooruitgang” en “modernisering” op een onbelaste Britse manier op te vatten en te relativiseren met de ogen van de tijdgenoten. Zonder de zware ballast van *Historikerstreit*, *Vergangenheitsbewältigung* en *Normalisierung*.

Wim van Meurs

Radboud Universiteit Nijmegen

Sami Zemni (ed.), *Het Midden-Oosten, The times they are a-changin'* (Berchem: EPO, 2013) 375 p. ISBN 978-94-91297-4-10

Het Midden-Oosten, The times they are a-changing is een door politicoloog Dr. Sami Zemni (coördinator van de Middle East and North Africa Research Group van de Universiteit van Gent in België) geredigeerde bundel met bijdragen van hoofdzakelijk Vlaamse Midden-Oosten experts over de sociaalpolitieke ontwikkelingen in verband met de zogeheten “Arabische Lente”. De inleidende bijdrage van Zemni en Brecht De Smet tracht sociaaleconomische en politieke ontwikkelingen en factoren die ten grondslag liggen aan de recente Arabische revoltes te duiden. Dit wordt gevolgd door een elftal bijdragen over respectievelijk Tunesië, Egypte, Marokko, Libië, Syrië, Jordanië, de Palestijnse gebieden, Jemen, Irak, Israël, Bahrein en Libanon. In de voorlaatste bijdrage aan de bundel proberen Zemni, De Smet en Koenraad Bogaert de balans van de revoluties en protestbewegingen in de diverse landen op te maken en hun betekenis voor de toekomst van deze samenlevingen op politiek, sociaaleconomisch en religieus vlak te doorgronden. In de laatste bijdrage gaat Bogaert in op de wereldwijde implicaties van de “Arabische Lente”.

Eigen aan de benadering van Zemni, en van de meeste andere auteurs, is een sterke nadruk op de rol van de politieke economie, en meer bepaald het neoliberalisme, in het ontstaan van de recente Arabische revoluties en protesten. Zij benadrukken dat corruptie en zelfverrijking van de heersende elites in Arabische landen, en de gelijktijdige verarming van de midden- en lagere klassen in feite een normale consequentie is van neoliberale kapitalistische accumulatie. Ook stellen zij dat westerse bedrijven en staten daar onlosmakelijk mee verbonden zijn. In het hoofdstuk over Egypte laat De Smet zien hoe de Egyptische arbeidersbeweging, die in de voorafgaande jaren al veel ervaring had opgedaan met strijd tegen de neoliberale afbraak van arbeidersrechten, in februari 2011 een doorslaggevende rol speelde in de omverwerping van Moebarak. Vooral ook omdat de legerleiding, een machtige partij binnen het Egyptische bedrijfsleven, het sociaalrevolutionaire potentieel van deze beweging vreesde. Daarom zag de militaire top zich genoodzaakt om Moebarak aan de kant te schuiven en zelf tijdelijk de bestuurlijke touwtjes in handen te nemen. Dit laatste leidde weer tot hernieuwde (militaire) repressie tegen het arbeidersactivisme en daarmee tot het gedeeltelijk tegenhouden van de revolutie. Ook in de Arabische monarchiën Marokko en Jordanië vormde liberaal beleid (privatisering, bezuinigingen op (sociale) overheidsuitgaven, afslanking van de publieke sector enz.) in combinatie met corruptie en nepotisme een belangrijke achtergrond van het verhevigde sociaal-politieke protest vanaf het begin van 2011. Anders dan in Egypte en Tunesië leidde dit daar echter niet tot het afzetten van het staatshoofd. In het geval van Marokko merkt Bogaert op dat de sociale en ideologische afstand tussen het daar wijdverbreide arbeidersactivisme enerzijds en de door progressieve hoogopgeleide middenklassers gedomineerde protestbeweging van 20 februari anderzijds te groot was om effectief gemene zaak tegen het regime te kunnen maken. In het geval van Jordanië geven Pascal De Bruyne, Sylvie Janssens, Christopher Parker en Annemie Vermaelen aan hoe het sociaal-politieke protest wordt gecompliceerd door onder meer de etnische tweedeling tussen Palestijnse en autochtone Jordaniërs. Laatstgenoemden worden extra getroffen door het neoliberale beleid. In economisch opzicht zijn zij immers vooral aanwezig in de publieke sector en in geografisch opzicht in de landelijke gebieden. Palestijnen domineren de privésector en maken de meerderheid van de stedelijke bevolking uit. Dit verschil in maatschappelijke positie gaat veelal gepaard met wantrouwen tussen de twee groepen. Daar maakt het Jordaanse regime ook gretig gebruik van door te proberen hen tegen elkaar uit te spelen.

Een ander (minder oorzakelijk en bijkomend) aspect van de Arabische revoluties en protestbewegingen is dat van de plaats van religie in Arabische samenlevingen. Soms manifesteert dat aspect zich in de vorm van sektarisme. Bart Peeters geeft in zijn bijdrage over Syrië aan dat sektarisme niet de basis van het conflict in dat land vormt. Het is eerder een politiek instrument dat zowel door president Asad als door islamistische en salafistische oppositiekrachten gehanteerd wordt. Peeters vergaloppeert zich enigszins als hij schrijft over "Doha, Riyadh, Washington, Londen, Ankara en Parijs, die de Syrische opstand zien als een onderdeel van hun plan om het 'soennitische bondgenootschap met Israël en het Westen uit te spelen tegen het 'sjiitische verzet tegen Israël en het Westen'" (p. 155). Helaas geeft hij hier zelf toe aan de neiging tot simplificatie van de realiteit op basis van sektarische affiliatie. Overigens geeft hij ook aan hoeveel weerstand er bestaat tegen sektarisme binnen de oppositie in Syrië zelf. Dit thema van spanning tussen sektarisme en inclusief burgerschap in de (post)revolutionaire ontwikkelingen is ook terug te vinden in De Smet's bijdrage

over Egypte. Marieke Krijnen beschrijft het fenomeen van antisektarisch protest in Libanon, dat eveneens door de “Arabische Lente” gestimuleerd werd.

Weer een ander aspect is de samenhang tussen de “Arabische Lente” en verzet tegen bezetting en (neo)koloniale overheersing. Sigrid Vertommen en Omar Jabary Salamanca maken duidelijk hoe Palestijns verzet tegen Israëlische bezetting en kolonisatie een inspiratiebron voor de Arabische oppositiebewegingen elders is geweest. Ze zijn echter minder duidelijk over de impact van de recente Arabische revoltes op de huidige Palestijnse strijd. In een andere bijdrage geeft Vertommen aan hoe de sociale protestbeweging in Israël van 2011 enerzijds door de “Arabische Lente” geïnspireerd werd, maar anderzijds beperkingen kent doordat deze beweging het Palestina vraagstuk doorgaans negeert.

De laatste bijdrage van het boek, van Bogaert, stelt de vraag naar de betekenis van de Arabische lente voor de wereldwijde strijd tegen het dominante neoliberalisme en voor een radicaal democratisch en sociaal alternatief aan de orde.

Egbert Harmsen